

Skulina, Josef

[Svěrák, František. *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1970, vol. 19, iss. A18, pp. 129-131

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101426>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zweiten Kriteriums („Schwerpunkt der Energie-Konzentrierung im Spektrum“; $\frac{F_1 + F_2}{2}$;

S. 113) gelangt der Verfasser zu einer eindeutig *sinkender* Reihe (der Wert für [e:] ist jedoch falsch; s. unten), während in der logarithmischen Skala sich um eine *steigend-sinkende* Reihe handelt; (die approximativen Halbton-Werte sind: 64,5—68—70,5—62—58). Wenn man (der Anschaulichkeit wegen) die apriorische Reihenfolge der Laute mit den gewonnenen Werten in Einklang bringt, so befindet sich die Grenze nicht mehr zwischen [a:] und [o:], sondern zwischen [o:] und [u:]; als „tieftonal“ kann also (dem Kriterium des Grössten Abstandes nach) nur [u:] bezeichnet werden (Differenzwert: 4), demgegenüber von dem Standpunkt des von Isačenko angegebenen Grenzwertes (750 c/s; S. 113; = 67 Halbtöne) würde die Grenze zwischen [e:] und [a:] laufen und als „tieftonal“ müßte man dann auch [a:] beurteilen. Eine beinahe ebenso große Grenze entsteht aber auch zwischen [e:] und [a:] (Differenzwert: 3,5), so daß eine Einteilung auf Grund des Binarität-Prinzips impressionistisch wird. (Von der Diskussion über die Bündigkeit des Terminus „Schwerpunkt“ laßen wir des Raummangels wegen ab). (Unsere Bemerkungen zu den beiden ersten Kriterien von Isačenko beziehen sich auch auf die Angaben auf SS. 115, 116,

126—128 u. 133). Auch das vierte Kriterium des Verfassers ($\frac{F_2}{F_1}$; S. 127) sollte in logarithmischer und nicht linearer Skala dargestellt werden. Man kann also mit der vom Verfasser auf S. 116 geäußerten Meinung, die Beziehungen zwischen den Formanten F_1 und F_2 (auf Grund deren der Hörer imstande ist, einen Formant-Laut — konkret einen langen Vokal — zu identifizieren), würden „durch die von uns angeführten Zahlangaben in rationaler Weise zum Ausdruck gebracht“, kaum übereinstimmen. — Wenn man einige Druckfehler, die in „Errata“ nicht angeführt sind, dahingestellt läßt, wäre es vielleicht für den Leser nützlich, auf einige Unrichtigkeiten hinzuweisen. Es wurde schon erwähnt, daß der Wert für [e:] $\frac{1\ 600 + 600}{2}$ (S. 113) nicht im Einklang

z. B. mit Abb. II-7 (S. 111) steht, wo sich das Zentrum F_1 eindeutig in der Ebene 400 und nicht 600 c/s befindet. Der „Schwerpunkt-Wert“ soll also nicht 1 100, sondern 1 000 sein. — In Tab. 6 (S. 119) ist in der Kolonne „Gesamte Spannweite“ für [o] fehlerhaft der Wert für $F_2 - 100$ statt 1 000 und für $F_1 - 4 500$ statt 450 angeführt. — Auf S. 185 (1. Zeile v. u.) liest man in der Kolonne „t/ɥ/ɔm“ den falschen Wert für $F_1 - 4 500$ statt 450. — Zum Schluss noch zwei Randbemerkungen. — Wenn Isačenko die Teilklassifizierungen der slowakischen Phoneme entwirft, ohne daß dabei die sprachliche Relevanz einzelner akustischer Merkmale die entscheidende Rolle spielen würde, wäre es vielleicht doch zweckmäßig gewesen, *in derselben* (im Grunde genommen visual-motorischen) Ebene wenigstens einen Umriß der Gesamtklassifizierung zu entwerfen. Wenn aber der Verfasser darauf verzichtet, „solange er nicht sicher sein werde, daß die slowakischen Laute auf Grund bestimmter akustischer Merkmale identifiziert werden“ (S. 255), dann wird — auf demselben Grund — auch der Wert der (mindestens nicht-vokalischen) Teilklassifizierungen von Isačenko problematisch. — Gegen Isačenko's Ansicht, die Ergebnisse seiner Forschung können sich „nur auf den Optimal-Kode des Slowakischen beziehen“ (S. 248), läßt sich nichts einwenden, insofern man sie nur als eine Eingliederung des untersuchten Laut-Materials vom Standpunkt der Aussprache-Stile auffaßt. Problematisch wird sie u. E. erst dann, wenn man danach fragen wird, inwieweit die vom Verfasser erzielten Ergebnisse imstande sind (bzw. sein können), zur *Charakteristik der gegebenen Aussprache-Stilebene* beizutragen. Isačenko glaubt doch nicht, es sei möglich „aus der Analyse einer noch so großen Zahl individueller Redereignisse gültige Aussagen über die relevanten Einheiten der Sprache zu gewinnen“ (A. V. Isačenko—H. J. Schädlich, *Untersuchungen über die deutsche Satzintonation*, Vorabdruck, Berlin 1964, S. 6). Es ist allerdings wahr, daß in dem beurteilten Werke die Relevanz der Sprachheiten nicht festgestellt wird. Trotzdem kann man u. E. voraussetzen, daß erst die Zukunft das reale Ausmaß der Daten über den Optimal-Kode des Slowakischen feststellen werde, das die Ergebnisse der Analyse der Laute, gesprochen „von drei (Kursivschrift von uns) typischen Repräsentanten der slowakischen Schriftsprache“ (A. V. Isačenko, *Spektrografická analýza...*, S. 248) darbieten.

Jaroslav Pavlík

Z nové dialektologické literatury

František Svěrák: *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*, Sb. prací Pedagogické fakulty UJEP v Brně, Brno 1966, stran 197 + 1 mapka; Anton Habovštiak: *Oravské nářečia*, SAV, Bratislava 1965, stran 543 + 38 mapek; Jozef Štolc: *Reč Slovákov v Juhošlávií I*, SAV, Bratislava 1968, stran 353 + 2 mapky.

Už při letném prolistování uvedených monografií je vidět, že jde o monografie zonální, jejichž koncepce je založena na maximalistických požadavcích soudobé dialektologie; v nich se skloubuje stav etapy dialektologie historickosrovnávací (popis dialektu, důležitého pro osvětlení dějin národního jazyka), jazykové zeměpisné (vymezení hranic jednotlivých nářečních jevů, respektive nářečí) a sociolingvistické (sledování sociálních a generačních rozdílů). Protože máme před sebou monografie materiálové a jen stěží bychom mohli v nich ověřovat spolehlivost dokladů, zaměříme se na sledování metodologických postupů, důležitých pro vývoj dialektologie u nás. — Svěrákova monografie o nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví je koncipována v duchu brněnské školy¹ a svědčí o tom, že Fr. Svěrák je také nejpłodnějším autorem nářečních monografií (*Boskovické nářečí*, Brno 1941, stran 159 + 1 mapka; *Karlovičské nářečí*, Praha 1957, stran 186 + 1 mapka; *Nářečí na Břeclavsku*, viz výše), jemuž nečiní potíže při edičních možnostech vysokoškolské instituce, na níž působí, aby zpracoval další nářeční lokality na Moravě. Není nejmenší pochyby o tom, že význam nářečních monografií, vycházejících z brněnské školy, bude mít význam potud, pokud budou představovat všestranný obraz daného regionu z hlediska jazykového, nebudou lpět příliš na dosavadním modelu a budou se umět vyrovnávat s novými metodologickými postupy v jazykovědě. Monografie o nářečí na Břeclavsku plní tento požadavek natolik, že je v ní popsáno hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví, syntax a slovník; k těmto částem je připojena kapitola o vzniku a vývoji nářečí, nářeční ukázký, schematická mapka, rejstřík a seznam nejdůležitější literatury. V monografii je tedy zachycena mluvnická stavba nářečí dolnomoravského teritoria, náležejícího do souhrnu nářečního komplexu východomoravského, o němž jeví zájem nejen bohemistika, ale také slovakistika. Třebaže Svěrákova knížka je poznamenána pracovní důkladností, neodhaluje zcela se zdarem systémovou vázanost nářečních jevů ve všech mluvnických plánech; její hodnota tkví v materiálové dokumentaci, důležité pro osvětlení jednotlivých fází ve vývoji českého národního jazyka. Není pochyby o tom, že tento historizující pohled v české dialektologii měl velký význam v třicátých letech, kdy Fr. Trávníček psal *Historickou mluvnici československou*, Praha 1935, k níž čerpal potřebné údaje ze státních prací, vycházejí z teze, že teritoriální a lokální nářečí jsou nedílnou složkou národního jazyka.² Zdá se však, že vedle tohoto historického postulátu bude potřeba se zaměřit mnohem více na vystižení systémové povahy zkoumaných nářečí; partie v nářečních monografiích z brněnské školy (trichotomické pojetí hláskosloví, týkající se původu hlásek, pračeských hlásek a jejich střídnic, kombinační změny hláskové v postaveních na počátku slova (po pauze), v konci slova (před pauzou), ve skupení V + V, K + V, K + K apod., změny psychologické) nedávají totiž vyniknout systému nářečí a ukazují se jako kapitoly nadbytečné, v nichž se doklady nejednou opakují.³ — Přiznivější situace se jeví v slovenské dialektologii, v níž se děje hledání nových metodologických cest v třídění mluvnické látky mnohem bezprostředněji a nepří se tu tolik na stereotypním kánonu, jenž by mohl způsobit úplnou stagnaci ve vývoji lingvistiky.⁴ A. Habovštiak popisuje oravská nářečí v těchto kapitolách:⁵ úvod, znaky a rozdělení oravských nářečí, hláskosloví (synchronní popis se zřením k frekvenci a distribuci samohlásky *ä* a *ã*), tvoření slov, tvarosloví, postavení oravských nářečí v rámci slovenských, hospodářsko-sociální podmínky vzniku a utváření oravských nářečí, nářeční ukázký, seznam literatury, obcí a zkratk, rejstřík a mapové přílohy, německé a ruské resumé. Vzhledem k tomu, že o dvě léta později vyšla z bratislavské školy monografie Štolcova o jazyku Slováků v Jugoslávii, nebude na škodu se zmínit o uspořádání mluvnické látky u Štolce a srovnat je s rozříděním Habovštiakovým. V monografii Štolcově je předmluva, úvod, hláskosloví, tvarosloví, poznámky o skladbě, kapitola o postavení středoslovenských a západoslovenských nářečí v Jugoslávii v rámci slovenských nářečí, nářeční ukázký, rejstřík, seznam literatury, mapky, srbochrvatské a německé resumé. Habov-

¹ Boř. Novák, *Slavjanskoje jazykoznanije*, Universitas Brunensis 1919—1969, Brno 1969, s. 48—75, načrtává výstižně metodologický vývoj v dialektologii, jak jej představuje brněnská škola.

² Fr. Trávníček, *Zásady monografického popisu jednotlivých slovanských lidových dialektů*, Čs. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, s. 209—214.

³ Tato výtká platí i o mé monografii *Severní pomoravsko-slovenských nářečí*, Praha 1964, stran 292 + 14 mapek, v níž se mi sice podařilo vystihnout systémovou povahu nářečí, ale jinak jsem se musel — několikrátým přepracováním rukopisu — podřídit vědeckým autoritám, pečujícím o zachování neměnné tradice brněnské školy.

⁴ J. Skulina, *Ze slovenské dialektologie*, SaS 19, s. 65—67.

⁵ Sluší říci, že výzkumu oravských nářečí na území Polska věnuje soustavnou pozornost Jagellonská universita v Krakově, která vydává v řadě oravských studií monografie; dosud vyšly od M. Karaše a Al. Zaręby, *Orawskie teksty gwarowe z obszaru Polski*, Krakov 1964, stran 147; od T. Gołębiowské, *Terenowe nazwy orawskie*, Krakov 1964, stran 131.

štiak a Štolc postihují gramatickou stavbu nářečí ze synchronního hlediska a mluvnické otázky rozvíjejí plodně i teoreticky. Skutečnost, že oba autoři zařazují slovní druhy a tvary k morfologii, způsobuje, že neodtrhují mluvnické tvary od významu a spojují těsněji morfologii se syntaxí. Štolc je důslednější v úsilí zachytit mluvnickou strukturu v tom směru, že v části o tvarosloví u příslušných slovních druhů pojednává o slovtvorných příponách substantiv, adjektiv apod., a na produktivních typech odhaluje systémovou složku slovenských nářečí v Jugoslávii, jejichž sepětí s nářečím na území Slovenska je evidentní; v tvoření slov podtrhuje derivační povahu přípon jako prostředků abstrakčních, vztahujících se k sémantické stránce mluvnické a nikoli lexikální. Naproti tomu Habovštiak věnuje obsáhlé pojednání o slovtvorbě nářečí oravských, v němž spojuje hledisko semaziologické (od slova k pojmu) a onomaziologické (od pojmu k slovu). Sympatické je u Štolce, že se nevyhýbá syntaxi, třebaže nepodává úplný popis syntaktického systému, ale spokojuje se s vytyčením diferenčních syntaktických znaků. Ze srovnání Habovštiakovy a Štolcovy monografie vyplývá, že se v slovenské dialektologii uplatňuje iniciativa autorů bezprostředněji, jež spočívá v zachycení synchronního stavu nářečí v dynamickém průřezu, méně ve služebnosti historizujícího pohledu na nářečí; obě tyto práce přinášejí mnoho cenného materiálu pro poznání dnešního stavu národního jazyka slovenského a jeho historického vývoje. K tomu všemu Štolcova monografie je cenná z širšího hlediska obecně lingvistického, protože odhaluje vývojové tendence ve vytváření amalgamované (smíšené) mluvy na různém nářečním slovenském základě, v níž se uplatňují prvky jazyka příbuzného (srbocharvatského) a nepříbuzného (maďarského); přesto slovenská nářečí v Jugoslávii zachovávají starobylý ráz v slovní zásobě, ve frazeologii, syntaxi, tvarosloví a zvukové stavbě. Máme tak v práci Štolcově hodnotný příspěvek k řešení problematiky jazykové asimilace, jež se jeví ve zcela novém světle, tj. slovenská nářečí v cizím prostředí podléhají asimilaci poněkud méně a nikoli násilně.⁶ — Závěrem můžeme říci, že česká a slovenská dialektologie byla obohacena o další cenné příspěvky, jež nelze přehlížet a k nimž se bude nutné vracet. Je si třeba přát, aby i česká dialektologie našla co nejdříve větší prostor k tvůrčímu rozvoji, jež by se projevil nejen ve zpracování nářečního materiálu, ale také v rozmachu dialektologické teorie, k níž položil u nás spolehlivé základy český strukturalismus.

Josef Skulina

Katarína Habovštiaková: Bernolákovo jazykovedné dielo. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1968, 444 str.

Dílo, které slovakistika dostává epismem K. Habovštiakové do rukou, je práce pro slovenskou (a nejen slovenskou) jazykovědu vskutku aktuální. Na velmi široce pojatém historickospolečenském pozadí, z něhož autorka předkládá čtenáři jen souvislosti a údaje bezprostředně nutné k pochopení vývoje názorů Bernolákových a jeho současníků i pozdějších generací slovenských intelektuálů usilujících se s dílem Bernolákovým vyrovnat, je popsána jedna ze základních vývojových epoch konstituujícího se slovenského jazyka moderní doby. Z autorčina příspěvku, jež přesvědčivě plyne, že náležité pochopení dnešního stavu, kterého slovenština jakožto jazyk vyspělého národa dosáhla, nelze odtrhnout od znalosti vývojového podhoubí, v němž se období rozmanitě historické nepřiznává překonávaným vystoupením individualit, jejichž práce a soubor názorů znamenají rozhodující zásah nebo zásadní změnu vývojové orientace. K takovým osobnostem nepochybně patřil především Anton Bernolák, jehož jazykovědnou teorii a praxi můžeme dnes — díky právě monografii K. Habovštiakové — interpretovat nikoli jako pouhé vyvrcholení dobových slovakistických tendencí, nýbrž jako důkladně promyšlené kodifikační dílo vycházející ze znalosti faktů a mající zřetelný cíl.

Kniha sama je velmi rozsáhlá (444 str.), a to proto, že bylo třeba osobnost Bernolákovu i jeho dílo zařadit do širších společenských a kulturních souvislostí, jeho jazykovědné názory pak vyložit v kontextu pokusů o kodifikaci slovenštiny i v rámci tehdejší evropské lingvistiky, o níž měl Bernolák úctyhodné znalosti. Po vstupních kapitolách o životě a díle A. Bernoláka, o vzniku spis. slovenštiny, rozebírá autorka podrobně Bernolákovu vlastní dílo jazykovědné. Postupuje tak, že věnuje postupně pozornost jednotlivým jazykovým plánům včetně pravopisu. Je jasné, že autorka klade největší důraz na objasnění těch prvků, které mají pro pochopení starších fází slovenštiny i dnešní její normy z Bernolákovy díla klíčový význam: vývoj dvojhlásek, jerových střídnic a vkladných hlásek, otázky měkkých konsonantů *-č, š, ž, l* a jejich grafika, slabiční *r, l*. Problematika gramatická (tvarosloví) se probírá podle slovních druhů. Rodrobně se však autorka zastavuje u otázek lexikologických a lexikografických spojených s výkladem vzniku a významu fundamentálního Bernolákovy *Slováru* (1825—1827, vyšel v Budapešti). Zejména pro tento úsek

⁶ K podobným závěrům dochází D. Mirković v kn. *Govori Čeha u Slavoniji*, Bělehrad 1968, stran 390 + 1 mapka, v níž si všímá osudů českých nářečí v Jugoslávii.